

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**на тему СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЛОВОТВОРЧИХ ЗАСОБІВ
У ПОЕЗІЇ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО**

Виконала: студентка 2-го курсу, групи 8.0351-у-з
спеціальності 035 “Філологія”
освітньої програми “Українська мова та література”
спеціалізації 035.01 “Українська мова та література”

С. В. Пазюк

Керівник _____ канд. філол. наук,
доц. Л. П. Бойко

Рецензент _____ канд. філол. наук,
ст. викл. О. В. Меркулова

ЗАПОРІЖЖЯ

2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *філологічний*
Кафедра *української мови*
Рівень вищої освіти *магістр*
Спеціальність 035 “*Філологія*”
Освітня програма “*Українська мова та література*”
Спеціалізація 035.01 “*Українська мова та література*”

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української
мови

Р. О. Христіанінова

03 листопада 2022 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Пазюк Світлані Володимирівні

1. Тема роботи *Стилістичний потенціал словотворчих засобів у поезії М. Вінграновського, керівник роботи Бойко Лариса Петрівна, кандидат філологічних наук, доцент, затверджені наказом ЗНУ від 20 травня 2022 року № 566-с.*
2. Термін подання студентом роботи – 11.11. 2022 р.
3. Вихідні дані до роботи: *Вінграновський М. Вибрані твори у трьох томах. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. Т.1: Поезії 1954–2003. 400 с.; наукові праці Н. Бойко, К. Городенської, І. Денисовець, Н. Клименко, А. Коваль, М. Кравченко, С. Мельник, М. Пилинського, О. Пономарева, Л. Родніної, Г. Сагач, В. Чабаненка, І. Чередниченка та ін.*
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що їх належить розробити):
  1. *Словотворчі ресурси в системі експресивних стилістичних засобів української мови.*
  2. *Засоби експресивного словотворення в поезії М. Вінграновського.*

3. Вербалізація емоційно-оцінних значень традиційними словотворчими засобами в поезії М. Вінграновського.

4. Стилістичний потенціал індивідуально-авторського словотворення в поезії М. Вінграновського.

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Бойко Л. П., доцент	06.12.2021	06.12.2021
Перший розділ	Бойко Л. П., доцент	11.01.2022	11.01.2022
Другий розділ	Бойко Л. П., доцент	04.05.2022	04.05.2022
Висновки	Бойко Л. П., доцент	12.09.2022	12.09.2022

Дата видачі завдання – 06.09.2021

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назви частин та етапи роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	Жовтень – листопад 2021 р.	Виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	Жовтень – листопад 2021 р.	Виконано
3.	Написання вступу	Грудень 2021 р.	Виконано
4.	Підготовка розділу 1 “Словотворчі ресурси в системі експресивних стилістичних засобів української мови”	Січень – квітень 2022 р.	Виконано
5.	Написання розділу 2 “Емоційно-оцінний потенціал словотворчих засобів у поезії М.Вінграновського”	Травень – вересень 2022 р.	Виконано
6.	Формулювання висновків	Вересень 2022 р.	Виконано
7.	Оформлення роботи, одержання рецензії	Жовтень 2022 р.	Виконано
8.	Захист роботи	Грудень 2022 р.	

Студент

С. В. Пазюк

Керівник роботи

Л. П. Бойко

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер

С. В. Сабліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра “Стилістичний потенціал словотворчих засобів у поезії М. Вінграновського” містить 51 сторінку.

Для виконання роботи дібрано близько 500 слів, утворених з допомогою різних засобів словотвору, що виражають емоційно-експресивні відтінки значення, опрацьовано 62 джерела.

Об’єктом дослідження слугували словотворчі засоби в поезії М. Вінграновського.

Предметом дослідження стали засоби суфіксального, префіксального, конфіксального словотворення, композити та юкстапозити, індивідуальні новотвори, що використовуються в поезії М. Вінграновського з певною стилістичною метою.

Мета роботи – комплексний аналіз словотворчих засобів, ужитих у поезії Миколи Вінграновського.

У процесі дослідження виконано такі **завдання**:

- 1) обґрунтовано теоретичні засади дослідження стилістичного потенціалу словотворчих засобів в українській мові;
- 2) виявлено склад словотворчих засобів у поезії М. Вінграновського, що вживаються для вираження різних експресивних відтінків значення;
- 3) схарактеризовано стилістичний потенціал засобів словотворення в поезії М. Вінграновського;
- 4) з’ясовано стилістичні можливості індивідуально-авторського словотворення в розгляданій поезії.

Дослідження велося із застосуванням описового **методу**, що передбачає лінгвістичне спостереження, узагальнення та класифікацію матеріалу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше комплексно досліджено стилістичний потенціал словотворчих засобів у поезії М. Вінграновського, з’ясовано емоційно-оцінне навантаження афіксальних дериватів, композитів та юкстапозитів, визначено стилістичні можливості індивідуально-авторського словотворення.

Сфера застосування: результати дослідження можуть бути використані у вишах в процесі підготовки курсів із навчальних дисциплін “Сучасна українська мова. Словотвір” та “Стилістика і культура мовлення”, у школах різних типів на уроках української мови; при вивченні творчості М. Вінграновського на уроках української літератури, а також в процесі підготовки спецкурсів з лінгвостилістики.

Ключові слова: АУГМЕНТАТИВИ, ДЕМІНУТИВИ, ЕКСПРЕСИВНІСТЬ, ЕМОЦІЙНО-ОЦІННИЙ ПОТЕНЦІАЛ, КОМПОЗИТИ, ПРЕФІКСАЦІЯ, СУФІКСАЦІЯ, ЮКСТАПОЗИТИ

ABSTRACT

Master's qualification work "Stylistic potential of word-forming means in M. Vinogradov's poetry" contains 51 pages.

For this work, about 500 words were selected, formed with the help of various means of word formation, expressing emotional and expressive shades of meaning, and 62 sources were processed.

The **object** of the research was the word-formative means in the poetry of M. Vinogradov.

The **subject** of the study was the means of suffixal, prefixal, infixal word formation, composites and juxtapositions, individual innovations used in the poetry of M. Vinogradov with a certain stylistic purpose.

The **purpose** of the work is a comprehensive analysis of the word-forming tools used in the poetry of Mykola Vinogradov.

In the process of research, the following **tasks** were completed:

1) the theoretical foundations of the study of the stylistic potential of word-forming means in the Ukrainian language are substantiated;

2) the composition of word-forming devices in the poetry of M. Vinogradov, which are used to express various expressive shades of meaning, is revealed.

3) the stylistic potential of the means of word formation in the poetry of M. Vinogradov is characterized.

4) the stylistic possibilities of individual and authorial word formation in the considered poetry are clarified.

The research was conducted using the descriptive **method**, which involves linguistic observation, generalization and classification of the material.

The **scientific novelty** of the work lies in the fact that it comprehensively researches the stylistic potential of word-forming devices in M. Vinogradov's poetry for the first time, elucidates the emotional and evaluative load of affixal derivatives, composites and juxtapositions, and defines the stylistic possibilities of individual authorial word formation.

Application Field: the results of the research can be used in universities in the process of preparing courses on the educational disciplines "Modern Ukrainian language. Word composition" and "Speech style and culture", in schools of different types in Ukrainian language lessons; when studying the work of M. Vinogradov in the lessons of Ukrainian literature, as well as in the process of preparing special courses on linguistic stylistics.

Key words: AUGMENTATIVES, DIMINUTIVES, EXPRESSIVENESS, EMOTIONAL-ASSESSMENT POTENTIAL, COMPOSITES, PREFIXATION, SUFFIXATION, JUXTAPOSITIONS

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. СЛОВОТВОРЧІ РЕСУРСИ В СИСТЕМІ ЕКСПРЕСИВНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	10
РОЗДІЛ 2. ЕМОЦІЙНО-ОЦІННИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЛОВОТВОРЧИХ ЗАСОБІВ У ПОЕЗІЇ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО.....	29
2.1. Суфіксація як основний засіб вербалізації емоційно-оцінних значень у поезії М. Вінграновського.	29
2.2. Стилiстичнi можливостi префіксального та конфіксального словотворення в поезії М. Вінграновського	35
2.3. Основоскладання в системі виражальних засобів словотворення	38
2.4. Експресивний потенціал словоскладання та словоповтору	40
ВИСНОВКИ.	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	46

ВСТУП

Однією з актуальних проблем в українській лінгвістиці є дослідження мовленнєвої експресії та експресивних засобів словотвору.

Це питання неодноразово ставало предметом наукової уваги дослідників. Зокрема, теоретичному обґрунтуванню поняття експресії присвячені праці Н. Бойко [4], С. Єрмоленко [20], Л. Мацько [32], А. Мойсієнка [34], В. Мороз [35], А. Прокопченко [39], В. Чабаненка [49; 50; 51]. Загальну характеристику експресивного потенціалу засобів словотвору подали у відповідних розділах підручників зі стилістики такі мовознавці, як Н. Бабич [1], С. Ващенко [5], А. Коваль [29], М. Пентилюк [36], М. Пилинський [37], О. Пономарів [38], І. Чередниченко [52]. Огляд стилістичних функцій засобів словотвору здійснили В. Виноградова [6] К. Городенська [13; 14], Л. Дідківська та Л. Родніна [16], О. Шевчук [55] та ін. У фольклорній мові засоби словотвору дослідила С. Єрмоленко [21]. Експресивний словотвір в публіцистиці та в сучасній поезії став об'єктом наукової уваги Г. Вокальчук [9], В. Іваницької [23], Т. Коваль [28], Г. Сагач [43; 44]. Останнім часом мовні засоби експресії активно досліджуються на матеріалі прозових художніх творів, зокрема в сучасній українській дитячій прозі (І. Денисовець [15]), в українській прозі кінця ХІХ – початку ХХІ ст. (С. Мельник [33]), в українському гумористичному дискурсі ХХ – поч. ХХІ ст. (Н. Прокопенко [40]) тощо. Стилістичний потенціал суфіксів описаний К. Ленець [31]. Синонімічні відношення в галузі експресивного словотвору досліджували Л. Дідківська, Л. Родніна [16] та О. Тодор [48]. Дослідники Л. Родніна [41] та В. Чухліб [54] проаналізували стилістичний потенціал засобів експресивного словотвору іменників. Питання про стилістичні можливості демінутивних суфіксів іменників порушувалося в працях Р. Волощук [10], К. Городенської й М. Кравченко [14], інфінітива дієслів – В. Чернецького [53], аугментативних суфіксів – у праці В. Товстенко [47].

Т. Біленко [2] дослідила експресію нульсуфіксальних структур у поетичному мовленні, Л. Бойко [3] схарактеризувала стилістичні можливості суфіксів суб'єктивної оцінки в поезії Д. Павличка. Утворення оцінних назв осіб стало об'єктом розгляду Т. Вільчинської [7], Л. Жаркової [22], М. Кравченко [30]. Описано стилістичний потенціал складних слів у працях В. Герман [12], М. Доленка [17] та О. Рудь [42].

Незважаючи на значний інтерес дослідників до вивчення засобів експресивного словотворення, у сучасному мовознавстві досі не існує єдиного визначення поняття експресії, існують різні думки щодо експресивного потенціалу окремих засобів словотвору, відсутнє ґрунтовне дослідження експресивного словотворення у творчості М. Вінграновського. Саме цим і зумовлена **актуальність** кваліфікаційної роботи магістра.

Метою роботи є комплексний аналіз словотворчих засобів, ужитих у поезії Миколи Вінграновського.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

- 1) обґрунтувати теоретичні засади дослідження стилістичного потенціалу словотворчих засобів в українській мові;
- 2) виявити склад словотворчих засобів у поезії М. Вінграновського, що вживаються для вираження різних експресивних відтінків значення;
- 3) схарактеризувати стилістичний потенціал засобів словотворення в поезії М. Вінграновського;
- 4) з'ясувати стилістичні можливості індивідуально-авторського словотворення в розгляданій поезії.

Об'єкт дослідження – словотворчі засоби в поезії М. Вінграновського.

Предметом дослідження є засоби суфіксального, префіксального, конфіксального словотворення, композити та юкстапозити, індивідуальні новотвори, що використовуються в поезії М. Вінграновського з певною стилістичною метою.

Методи дослідження. У роботі основним є описовий метод, його універсальними прийомами виступають спостереження, систематизація та інтерпретація мовних фактів і явищ. Він дав змогу ґрунтовно проаналізувати структурно-семантичну природу та стилістичний потенціал розглянутих дериватів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше комплексно досліджено стилістичний потенціал словотворчих засобів у поезії М. Вінграновського, з'ясовано емоційно-оцінне навантаження афіксальних дериватів, композитів та юкстапозитів, визначено стилістичні можливості індивідуально-авторського словотворення.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані у вишах в процесі підготовки курсів із навчальних дисциплін “Сучасна українська мова. Словотвір” та “Стилістика і культура мовлення”, у школах різних типів на уроках української мови; при вивченні творчості М. Вінграновського на уроках української літератури, а також в процесі підготовки спецкурсів з лінгвостилістики.

РОЗДІЛ 1

СЛОВОТВОРЧІ РЕСУРСИ В СИСТЕМІ ЕКСПРЕСИВНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Традиційно експресивні засоби словотвору розглядаються в курсі стилістики. Водночас в академічному виданні “Словотвір сучасної української мови” іменники з суфіксами суб’єктивної оцінки Л. Родніна розглядає в розділі “Суфіксація” [41]. Стилiстика, за словами М. Пилинського, “враховуючи граматичні та лексичні значення засобів словотвору, головну увагу приділяє їх виражальній цінності, експресивній якості, можливості їх підпорядкування певному змістові й меті висловлювання” [37, с. 286].

Говорячи про історію дослідження словотвору з погляду стилістики, дослідник зазначає, що цей підхід є “досить новим явищем”. Хоча на стилістичні функції окремих словотворчих засобів зверталася увага здавна, проте ці спостереження були розкидані по різних працях. І лише наприкінці 50-х років ХХ століття в українському мовознавстві з’явилися перші спроби узагальнити ці відомості [37, с. 286]. У підручниках зі стилістики 50-х років ще не виділявся огляд стилістичних властивостей словотвору в окремий розділ. У праці “Стилiстичні явища в українській мові” [5] В. Ващенко розглядає стилістичний потенціал суфіксації, префіксації та словоскладання у розділі “Стилiстичне використання морфологічних категорій”. У працях наступних років мовознавці вже присвячують словотвору окремий розділ. Такими є посібники І. Чередниченка “Нарис з загальної стилістики” [52], А. Коваль “Практична стилістика сучасної української мови” [29], О. Пономарева “Стилiстика сучасної української мови” [38], М. Пентилюк “Культура мови і стилістика” [36], Н. Бабич “Практична стилістика і культура української мови” [1]. Найґрунтовніше проаналізував стилістичні можливості засобів словотвору М. Пилинський у розділі “Стилiстичні функції засобів словотвору”, що міститься в академічному виданні “Сучасна

українська літературна мова. Стилїстика” за редакцією І. Білодіда [37]. З досліджень останніх років заслуговує на увагу праця В. Чабаненка “Стилїстика експресивних засобів української мови” [50], у якій окремо аналізується виражальний потенціал емоційно-експресивного словотворення.

Оскільки розглядана нами галузь стилїстики є порівняно молодю, закономірно, що в ній існує ряд невирішених питань. Однією з основних проблем, на яку звернув увагу ще М. Пилинський, є відсутність єдиного принципу аналізу стилїстичних засобів словотвору. Н. Клименко зазначає: “В українській мовознавчій традиції опис системи словотвору сучасної української мови дається за семантичною класифікацією афіксів – суфіксів і префіксів – у межах частин мови” [27, с. 8]. Розглянемо підходи різних вчених до цього питання з точки зору стилїстики. Наприклад, В. Ващенко вдається до класифікації за способом творення з аналізом стилїстичних функцій окремих афіксів [5]. А. Коваль за основу бере також розподіл одиниць за способом творення, але основну увагу приділяє класифікації словотворчих засобів за їх належністю до певного стилю [29]. І. Чередниченко, розподіляючи деривати за способом творення, звертає увагу на стилїстичні відтінки, що можуть бути передані словотворчими засобами [52]. Подібний підхід до аналізу словотворчих засобів застосовують також Н. Бабич [1], М. Пентиліук [36], О. Пономарів [38] та В. Чабаненко [50]. М. Пилинський за основу класифікації бере принцип поділу на частини мови, розглядаючи окремо способи словотворення іменників, прикметників, дієслів, прислівників, займенників та числівників [37].

На нашу думку, найдоцільнішою є класифікація за способом творення з подальшим описом експресивних властивостей словотворчих засобів і особливостей їх функціонування у сфері різних частин мови. Вона є зручною з практичного погляду і дасть змогу всебічно описати експресивний потенціал словотворчих засобів. Цей принцип аналізу ми й беремо за основу нашого подальшого дослідження.

З-поміж усіх способів словотворення чи не найбільш дослідженим є суфіксальний. Описові стилістичного потенціалу суфіксів приділено велику увагу у всіх працях загального характеру, а також присвячено ряд статей (наприклад, К. Ленець [31], Р. Волощук [10], В. Чернецький [53] та інші). Мовознавцями зроблено дуже багато в дослідженні особливостей функціонування суфіксів у різних стилях, частинах мови, їх експресивного потенціалу тощо. Водночас, у працях різних дослідників є суттєві розбіжності, які стосуються передусім експресивно-стилістичного забарвлення суфіксів. За словами В. Виноградової, класифікація і характеристика стилістичного забарвлення є найбільшими труднощами при аналізі потенціалу словотворчих засобів [6, с. 108]. Наприклад, Л. Дідківська та Л. Родніна, описуючи іменники зі значенням абстрактної якості і носія ознаки, виділяють серед них суфікси нейтрального, книжного та розмовного стилістичного забарвлення, а також окремо вирізняють суфікси суб'єктивної оцінки – зменшено-пестливі та збільшено-зневажливі [16]. М. Пилинський серед іменників та прикметників виділяє суфікси з лексико-семантичним значенням (книжні, розмовні тощо) та з лексико-граматичним значенням (суфікси зменшеності чи здрібнілості з фамільярним, пестливим, ласкавим відтінком та суфікси збільшеності чи згрубілості з відтінком іронії, зневаги та суфікси інтенсивності) [37]. В. Чабаненко, говорячи про експресивно-стилістичне забарвлення взагалі, розрізняє емоційне (піднесене, знижене і фамільярне) та оцінне (меліоративне та пейоративне) забарвлення [50, I, с. 16]. В. Виноградова виділяє два види – власне емоційне (передача ступеня інтенсивності, перебільшення, зменшення, позитивна, негативна суб'єктивна оцінка) та соціальне забарвлення (розмовне, фамільярне, наукове, книжне та інше). При цьому дослідниця зазначає, що ці два різновиди часто поєднуються, але одне із забарвлень все ж переважає [6, с. 171]. Інші мовознавці, наприклад, Н. Бабич, А. Коваль, М. Пентилюк, О. Пономарів, І. Чередниченко не ставлять собі за мету подати чітку класифікацію суфіксів за експресивно-стилістичним забарвленням. На нашу думку, найбільш

грунтовними є класифікації В. Виноградової та М. Пилинського, хоча й вони є досить умовними. Відповідно до них ми й будемо розглядати суфікси.

Отже, серед власне емоційних суфіксів (або суфіксів з лексико-граматичним значенням) найбільш досліджено суфікси суб'єктивної оцінки. У всіх мовознавчих працях розрізняються дві протилежні за експресивно-стилістичним забарвленням групи – зменшувально-пестливі (зменшувально-здрібнілі) та збільшено-згрубілі (збільшено-зневажливі). Як зазначає А. Прокойченко, “оцінність – це основа експресії суб'єктивних суфіксів” [39, с. 249].

Зменшувально-пестливі суфікси ще називають демінутивними (від латинського *deminutus* – “зменшений”) [10, с. 64]. Вони є дуже давніми за походженням. За даними Н. Клименко, демінутивні суфікси зафіксовані ще в пам'ятках XI століття [25, с. 205]. Найбільшого поширення цей різновид суфіксів набув в українських народних ліричних піснях [10, с. 64]. До демінутивних суфіксів належать такі: -к-а, -ик, -ок, -чик, -очк-а, -ечк-о, -ц-е, -ець, -ичок, -очок, -оньк-а, -еньк-ий, -атк-о, -инк-а, -ичк-а, -иночк-а, -иноньк-а, -ен-я, -енят-, -енятк-о, -унь-, -усь-, -есеньк-ий, -ісіньк-ий, -усі, -уні, -оньки, -очки, -тки та інші.

Як зазначає Н. Клименко, спочатку зменшувально-пестливі суфікси виражали значення об'єктивної зменшеності предметів, істот та явищ. З часом вони почали передавати ще й додаткове значення суб'єктивної оцінки. З розвитком емоційно-оцінних значень, відзначає дослідниця, демінутиви можуть взагалі втрачати первинну семантику зменшеності і перетворюватися на засоби вираження чисто суб'єктивної оцінки [25, с. 205–206]. М. Кравченко, розглядаючи оцінні іменники, зазначає, що “емоційне забарвлення в його чистому вигляді можливе лиш в назвах дорослих осіб, яким не властива зменшеність” [30, с. 90]. Л. Дідківська та Л. Родніна, аналізуючи демінутивні суфікси, намагаються розрізнити суфікси суб'єктивної оцінки та суфікси вираження об'єктивних розмірів. При цьому мовознавці зазначають, що ці два види відношень часто поєднуються,

оскільки реальне значення часто сполучається з емоційною конотацією [16, с. 62].

Сферою застосування зменшувально-пестливих суфіксів є усне побутове, фольклорне і художнє мовлення. Трапляються вони також і в інших сферах вживання, наприклад, у науковому стилі, але тоді, за словами А. Коваль, вони втрачають своє суб'єктивне і навіть об'єктивне значення і набувають ознак термінів (наприклад, *шлуночок* серця, *бульбочкові* бактерії) [29, с. 23].

Щодо функціонування демінутивних суфіксів у сфері частин мови в мовознавчих працях існують певні розбіжності. Зокрема, в енциклопедії “Українська мова” поняття демінутиви пов'язується лише з похідними іменниками [25, с. 205]. За А. Коваль, аналізовані суфікси функціують в іменниках, прикметниках, прислівниках, дієсловах та займенниках [29, с. 125]. М. Пилинський додає до цього переліку ще й числівники [37, с. 332].

Як зауважує А. Ткаченко, за умови творчого підходу, суфікси, незважаючи на їх “завживаність” ще на стадії фольклору, здатні вивільняти експресивну енергію [46, с. 220]. І. Чередниченко звертає увагу на те, що “назвою “суфікси зменшеності-пестливості” далеко не вичерпуються всі відтінки, які виражаються ними” [52, с. 268]. Зокрема, різні дослідники відзначають такі забарвлення демінутивних утворень, як ніжність, голубливість, співчуття, ввічливість, щирість, задушевність, симпатія, захоплення, ласка тощо. Загалом це позитивна суб'єктивна оцінка (меліоративна). Наприклад, у М. Вінграновського:

*Розвиднівсь день! Мій тихий **путівець**,*
Мій кожен крок Земля благословляє!
Землі не треба стоптаних сердець,
Вагатися доба не дозволяє [8, с. 81].

Важливе значення при визначенні забарвлення демінутивів має й контекст. За словами М. Кравченко, “контекстуальні засоби відіграють визначальну роль у виявленні семантики суфіксальних емоційних іменників,

завдяки чому вони можуть переходити з однієї семантичної групи в іншу” [30, с. 92]. Демінутивні суфікси здатні набувати забарвлення презирства, зневаги, осуду, іронії, сарказму тощо, тобто служити для вираження негативної суб’єктивної оцінки [54, с. 71]. Наприклад:

*І Сіра Відьма крупним планом
Собі коханячко плете* [8, с. 258].

В. Чабаненко розрізняє зменшувально-пестливі суфікси первинної (поєднуються із стилістично нейтральними словами) та вторинної (поєднуються із стилістично маркованими словами) емоційно-оцінної виразності [50, II, с.14–15].

Демінутивні суфікси різняться між собою за умовами сполучення з твірною основою. Наприклад, суфікс -очок поєднується з іменниками чоловічого роду переважно з предметним значенням. А мотивація суфікса -унь- обмежується назвами людей за родинними стосунками [41, с. 104–107].

Розрізняються зменшувально-пестливі суфікси і за поширенням та вживанням. Зокрема, суфікс -ок є поширеним і вживається часто, тоді як суфікс -ець трапляється в порівняно небагатьох словах [29, с. 126].

М. Пилинський розрізняє демінутивні суфікси за ступенем емоційного забарвлення. Дослідник, наприклад, так розміщує суфікси у порядку посилення їх суб’єктивної оцінки і зменшення об’єктивного значення: -ок-, -ець-, -ин- → -ик-, -чик- → -ичок-, -очок-, -ечок- → -оньк-, -еньк-, -иноньк- [37, с. 297–298].

Зменшувально-пестливі утворення можуть також втрачати своє значення, зазнаючи десемантизації. Прикладами слів, які втратили своє демінутивне забарвлення, є *бузок, блюдце, гудзик, стілець, метелик, альтанка* та інші [25, с. 205].

Отже, демінутивні суфікси історично пов’язані з об’єктивною семантикою. Вони можуть набувати найрізноманітніших відтінків суб’єктивної оцінки. Найчастіше демінутиви передають позитивні емоції, але за певних контекстуальних умов здатні виражати й негативну оцінку.

Зменшувально-пестливі суфікси вживаються в іменниках, прикметниках, дієсловах, прислівниках, займенниках та числівниках. Вони різняться за ступенем інтенсивності, особливостями вживання та функціювання.

Другою групою суфіксів суб'єктивної оцінки є збільшено-згрубілі. Інша їх назва – аугментативи (від латинського *augmentum* – “збільшення”) [24, с. 199]. Але оскільки вираження суб'єктивної оцінки майже завжди супроводжується негативною емоційно-експресивною оцінкою, то часто вживається також термін “пейоративи” (від латинського *reior* – “поганий, нікчемний, лайливий”) [11, с. 182].

Збільшено-згрубілі суфікси також є давніми утвореннями. Деякі з них, за даними Л. Дідківської та Л. Родніної, вживалися з відтінком зневаги і покірливості ще в Московській Русі у сфері власних імен (*Иванище, Симонище* тощо) [16, с. 77].

До аугментативних суфіксів належать такі: -ищ-е, -иськ-о, -ак-а, -ук-а, -ар-а, -ур-а, -аг-а, -ах-а, -омах-а, -ань, -уг-а, -ег-а, -уган, -уч-ий, -ущ-ий, -езн-ий, -елезн-ий, -ону-ти та інші. Наприклад:

*І мрії цвіт, і згадок **попелище** –*

Усе, чим ти страдаєш у житті [8, с. 80].

Питання про співвідношення об'єктивного значення та суб'єктивної оцінки в аналізованих суфіксах є досить спірним. Наприклад, О. Пономарів відзначає, що вони насамперед позначають великий розмір, силу, міцність, надаючи при цьому згрубіло-негативного забарвлення [38, с. 140]. А. Коваль говорить, що деякі з аугментативних суфіксів можуть передавати лише великий розмір без відтінку згрубілості [29, с. 131]. В. Товстенко вважає, що значення об'єктивної збільшеності невіддільне від оцінного значення [47, с. 61]. В. Чабаненко зазначає, що “конотація згрубілості й конотація збільшеності в афективних утвореннях існують нероздільно навіть у тих випадках, коли вказується на великий розмір, надмірний вияв ознаки” [50, II, с. 16]. Л. Дідківська та Л. Родніна переконані, що пейоративи не можуть репрезентувати одну тільки збільшеність і завжди є емоційно виразними. На

підтримку свого твердження мовознавці наводять цікаву думку Г. Павського: “Коли, наприклад, хочемо означити величину будинку без глузування і зневаги, тоді говоримо “большой дом”, а іменами “домище” і “домина” виражаємо презирство до незграбної величини будинку або до його господаря” [цит. за 16, с. 75–76]. Тому Л. Дідківська та Л. Родніна переконані, що аугментативи “ніколи не трапляються в неемоційному мовленні” [16, с. 75–76].

Збільшено-згрубілі утворення належать найчастіше до розмовної або навіть просторічної лексики [37, с. 299]. Це ще раз доводить умовність нашої класифікації і є прикладом поєднання власне емоційного та соціального забарвлення. Але, на нашу думку, домінуючим в аналізованих суфіксах є все ж вираження суб’єктивної оцінки. Серед аугментативів трапляються деякі утворення книжного характеру (наприклад, *явище*) та стилістично нейтрального забарвлення (*днище, вогнище, селище*) [14, с. 77].

Збільшено-згрубілі утворення притаманні трьом частинам мови – іменнику, прикметнику та дієслову [50, II, с. 15].

Подібно до зменшувально-пестливих, збільшено-згрубілі суфікси своєю назвою далеко не вичерпують всі передавані ними відтінки. Нюанси негативної оцінки можуть бути надзвичайно різноманітними – осуд, зневага, огида тощо, причому вони, за словами В. Товстенко, нерідко переплітаються або накладаються [47, с. 61]. Серед притаманних їм забарвлень мовознавці називають також фамільярність, здивування і навіть прихильність, схвалення, співчуття, захват, пестливість. Як бачимо, експресивно-стилістична функція аугментативів не вичерпується передаванням лише негативної суб’єктивної оцінки. Наприклад:

З котяри – іскри! З м’яти – чамрота! [8, с. 356].

При визначенні експресивного забарвлення велику роль відіграє контекст.

Аугментативні суфікси розрізняються за продуктивністю. Зокрема, Н. Клименко найпродуктивнішим вважає суфікс *-ищ-е*, менш продуктивним – *-иськ-о*, інші – непродуктивними [24, с. 199].

У деяких аугментативних утвореннях збільшено-згрубіле забарвлення формується не лише суфіксами, але й залежить від лексичного значення основи [16, с. 77]. Відповідно до цього дослідник В. Ващенко виділяє три типи взаємодії афікса з коренем, що виконують стилістичні функції:

1. Демінутивний або аугментативний суфікс приєднується до стилістично нейтрального кореня (наприклад: *дідусь* ← *дід* → *дідище*), тоді забарвлення несе лише суфікс.

2. Значення кореня і афікса контрастують і цим створюються стилістичні властивості (наприклад, *злodyга* → *злodyжка*, *злodyй* → *злodyчка*).

3. Гармонійна взаємодія, коли суфікс підтримує значення кореня й утворює дуже виразну структуру експресивного стилю (наприклад, *мордач*, *проклятуца*) [5, с. 44–43].

Повертаючись до раніше порушеного нами питання про співвідношення експресії та семантики, можна зробити висновок, що у формуванні експресивного забарвлення лексичне значення слова відіграє далеко дуже важливу роль.

Отже, збільшено-згрубілі суфікси пов'язані з поняттями об'єктивного значення і суб'єктивної оцінки. Залежно від контексту вони можуть виражати як негативне, так і позитивне забарвлення. Аугментативні суфікси властиві іменникам, прикметникам і дієсловам. Отже, суфікси суб'єктивної оцінки включають дві групи – зменшувально-пестливі (демінутивні) та збільшено-згрубілі (аугментативні). Ці назви є досить умовними. Демінутиви, при великому розмаїтті відтінків позитивної оцінки, можуть набувати також забарвлення іронії, гумору, сарказму, зневаги. Аугментативи поряд з негативним забарвленням можуть набувати відтінків прихильності,

співчуття. Визначальним для емоційного забарвлення суфіксів суб'єктивної оцінки є контекст та семантика основи.

Наступну групу складають суфікси, за допомогою яких передається різного ступеня інтенсивність ознаки. Ця група є досить умовною, оскільки об'єктивне значення міри вияву ознаки дуже часто супроводжується суб'єктивною оцінкою. Зокрема, уже розглянуті суфікси -уч-ий, -ущ-ий, -елезн-ий теж виражають певний ступінь вияву якості, але більш виразно в них виступає все ж суб'єктивна оцінка. Найвищу міру, вичерпність вияву ознаки, за словами І. Чередниченка, передає демінутивний суфікс -ісіньк-ий [52, с. 263]. Але поряд з цим існує і низка суфіксів, у яких вираження ступеня інтенсивності є панівним. До таких належать суфікси -уват-ий, -ав-ий, -аст-ий, -ист-ий, -енн-ий. Оскільки вираження ознаки, якості притаманне прикметникам (а саме якісним), то всі перелічені суфікси є прикметниковими, а також можуть вживатися у відприкметникових прислівниках. Сферою їх використання є переважно художньо-белетристичний і розмовний стилі.

Суфікси -уват-ий, -аст-ий, -ист-ий, -ав-ий передають значення інтенсивності, міри вияву ознаки. Вони можуть містити також експресивне забарвлення (згрублості, суб'єктивної оцінки, поетичного відтінку). Аналізовані суфікси вживаються при творенні якісних прикметників і відприкметникових прислівників.

Отже, група власне емоційних суфіксів об'єднує суфікси суб'єктивної оцінки (демінутиви та пейоративи) та суфікси інтенсивності. Поряд з суб'єктивним значенням (зменшеність, збільшеність, міра вияву ознаки) їм властиве також емоційно-експресивне забарвлення – пестливість, прихильність, співчуття, осуд, зневага, іронія тощо.

Другу групу – це суфікси соціального забарвлення, або суфікси з лексико-семантичним значенням. Під соціальним забарвленням, за В. Виноградовою, розуміється “здатність експресивних фактів викликати уявлення про те чи те “середовище” чи обстановку, обставини, де вони

вживаються найбільш природньо і часто” [6, с. 175]. За словами М. Пилинського, “стилістичне забарвлення лексико-семантичних суфіксів є вторинним і реалізується за певних умов” [37, с. 296]. Найбільш яскравими серед них є книжні та розмовні суфікси.

До суфіксів книжного забарвлення належать насамперед ті, які утворюють загальні й абстрактні назви, суфікси на означення опредметненої дії, а також деякі інші [37, с. 289]. Це такі суфікси, як: -анн-я, -інн-я, -енн-я, -изм, -аціj-а, -ств-о, -ість, -увач, -тель, -ивн-ий, -тивн-ий, -альн-ий, -ичн-ий, -арн-ий та інші. Вони використовуються для творення іменників, прикметників та дієслів [37].

Ужиті з невідповідними основами, книжні суфікси можуть набувати розмовного, іронічного, зневажливого забарвлення, наприклад: *мудрація, труднація, бабусенція* [38, с. 29], *наплювизм, хвостизм* тощо [29, с. 136].

Отже, книжні суфікси вживаються переважно в науковому та офіційно-діловому стилях. Експресивне забарвлення у них зумовлюється насамперед семантикою твірної основи та контекстом. Книжні суфікси використовуються для творення іменників, прикметників та дієслів.

Друга група – це розмовні суфікси. Виділення цієї групи є досить умовним, адже розмовний характер, як уже зазначалося, можуть мати більшість демінутивних та пейоративних суфіксів, суфікси вияву міри ознаки, навіть деякі книжні суфікси. Проте існує ряд суфіксів, що мають яскраво виражений розмовний характер. До таких належать -н-я, -в-а, -от-а, -ул-я, -ох-а, -их-а, -ух-а, -ш-а, -к-а та інші, що вживаються для творення іменників.

У писемній літературній мові, за словами А. Коваль, утворення із розмовними суфіксами використовуються для індивідуалізації мови персонажів або для вираження критичного ставлення автора до описуваного [29, с. 131–132]. Серед стилістичних відтінків, які можуть передаватися за допомогою цих суфіксів, дослідники називають жартівливий, фамільярний, осудливий, згрубілий тощо.

Окремі розмовні суфікси (наприклад, -ил-о, -л-о, -юх-а), за словами М. Пилинського, своїм експресивним забарвленням наближаються до суфіксів суб'єктивної оцінки [37]. Наприклад:

*Встав я, – ранній птах, –
Зелене диво лебедило, –
Ходило літо, вітер пах
М'яким зеленим дивом* [8, с. 328].

Деякі утворення з аналізованими суфіксами (зокрема, -ш-а, -их-а на позначення осіб жіночої статі), на думку М. Пилинського, навіть можуть бути схарактеризовані як такі, що виходять за межі літературної мови.

Отже, розмовні суфікси знаходяться на межі літературної мови. У художньому тексті вони вживаються для індивідуалізації мови персонажів або виражають ставлення автора до повідомлення. Розмовні суфікси можуть наближатися за значенням до суфіксів суб'єктивної оцінки.

Отже, серед суфіксів із соціальним забарвленням найвиразнішими є дві групи – книжні та розмовні. Потрапляючи у сферу художнього мовлення, вони набувають експресивно-стилістичного забарвлення і нерідко служать засобом вираження суб'єктивної оцінки.

Значний стилістичний потенціал виявляє в художньому тексті є префіксальний спосіб словотворення. Як зазначає В. Чабаненко, “на відміну від афективних суфіксів, афективні префікси в сучасній українській мові кількісно дуже обмежені” [50, II, с. 17]. За А. Коваль, у художніх текстах префікс може виконувати кілька функцій одразу: граматичну, експресивну й смислову [29, с. 134]. Думки різних вчених щодо експресивного потенціалу префіксів є досить розбіжними.

К. Городенська зазначає, що семантичні функції префіксів зумовлені насамперед частиномовною належністю дериватів, у формуванні структури яких вони беруть участь [13, с. 24].

На думку В. Чабаненка, в українській мові існує лише два афективних префікси. Це префікс роз-, який у парі з префіксом про- вживається при

творенні прикметників лайливого змісту. А також префікс пре-, що емоційно-експресивно передає високий ступінь якості і в окремих випадках може набувати “фамільярно-підсолодженого відтінку” [50, II, с. 17].

О. Пономарів звертає увагу на запозичені префікси та префіксоїди анти- архі- екстра-, контр-, псевдо-, ультра- та інші, які вживаються для творення іменників та відприкметникових прислівників і надають їм книжного відтінку. Але в окремих випадках можуть надавати викладові гумористичного, іронічного чи сатиричного спрямування [38, с.142], як-от:

*Мій **антисвіте** з дикими ногами,
І роздівоченими стиглими грудьми
І стиглими вигинистими стегнами,
Прости мене, помилуй і врятуй!* [8, с. 173].

Серед префіксів є однозначні. Наприклад, префікс про- в іменниках означає початковий, неозначений вияв того, що названо коренем. Як зазначає М. Пилинський, “більшість утворень із цим префіксом у сучасній літературній мові належить до поетичної лексики та авторських неологізмів”, наприклад: *провесна, просинь, прохолода* та інші [37, с. 306].

Інші ж префікси є поліфункційними. Їх експресивне забарвлення часто залежить від контексту, характеру твірної основи та наявного у слові суфікса. Наприклад, М. Пилинський відзначає заперечний префікс без-. Поєднуючись з основами на позначення фізичних та психічних якостей людини, він набуває негативного забарвлення: *безголосий, безсилий, безглуздий*.

Сполучаючись із суфіксом -н-, префікс без- може мати як негативне (*безвольний, бездумний*), так і позитивне (*безвинний, безстрашний, безсмертний*) забарвлення.

*І прокляли Земля мене і люд!
Земля за люд, **безсмертям** оповитий,
За вічних дурнів, за **безсмертний** бруд
І за **безсмертну** смерть негордовиту* [8, с. 109].

Деякі прикметники із цим префіксом належать до народнопоетичної і поетичної лексики (*безмірний, безбережний, безкрайній*) [37, с. 329]. У сфері іменників, за М. Пилинським, префікс без- часто набуває “книжного” суфіксального оформлення суфіксами -ість, -ств-о (*бездітність, безчинство*), а при відсутності такого оформлення створюється поетичне забарвлення (*безкрай, безмеж*) [37, с. 305].

На експресивне забарвлення префіксів можуть впливати не лише суфікси, а й інші префікси. Зокрема, А. Коваль відзначає, що для розмовної мови характерне комбінування дієслівного префікса по- з іншими або його повторення: *попо-, понад-, попри-, пороз-* тощо. Передаючи тривалість чи повну завершеність дії, такі утворення ускладнюються супровідними експресивними відтінками [29, с. 135]. Наприклад:

*Проходить все! Віки **проблискотіли**,
Вітри посивіли, і сонце піросло* [8, с. 111].

Деякі префікси взагалі є нейтральними і лише за певної умови можуть набувати експресивного забарвлення. Прикладом можуть бути префікси дієслів, які за словами М. Пилинського, “виявляють себе у стилістичному плані здебільшого тільки в контексті при ампліфікації дієслів з однаковими префіксами або при контрастуванні” [37, с. 335].

Окремі префікси дослідники розмежовують за сферою їх застосування. Наприклад, префікс *перед-*, що походить із праслов’янського *пред-*, є книжним (*передвіщати, передрікати*).

Отже, як бачимо, префіксальне словотворення за своїм стилістичним потенціалом значно поступається суфіксальному. В основному префікси мають граматичне значення, яке супроводжується експресивним забарвленням. Часто стилістичний потенціал префіксів залежить від контексту або підтримується іншими афіксами, що, по суті, є вже комбінованим способом афіксального словотворення.

Значний експресивний потенціал властивий складанню. Як відзначає В. Герман, творення складних слів є одним з найпоширеніших засобів

словотвору і відоме в українській мові на всіх етапах її історичного розвитку [12, с. 104]. За словами М. Доленка, “новотвори і давно існуючі в мові складні слова відрізняються від простих слів не тільки своєю структурою, а й значенням, пізнавально-оцінною силою. Вони ніби додатково розкривають якісь ознаки, властивості предмета, явища, характеризують їх з різних боків” [17, с. 19].

Утворення слів шляхом складання основ властиве всім функційним стилям мови, але найбільш воно поширене в офіційно-ділових, наукових та публіцистичних текстах [36, с. 142]. Проте, як відзначає А. Коваль, настанови використання композитів у різних стилях різні. Наприклад, діловий стиль використовує таку їх особливість, як стислість, кондесованість назви, науковий – для створення складних позначень-термінів, художній – для розкриття різноманітних емоцій, різних типів експресії [29, с. 139]. Стилiстичне забарвлення композитів, за словами О. Пономарева, пов’язане з новим значенням, що виникає внаслідок поєднання основ, залежить від їх образності та емоційного забарвлення [38, с. 143].

На думку І. Чередниченка, стилістично-виражальні властивості притаманні тим композитам, які визначають ті чи ті поняття і явища з різними відтінками позитивної чи негативної характеристики. Дослідник виділяє дві групи таких утворень.

1. Слова, що “мають призначення посилювати живописово-художні властивості літературної мови і широко вживаються письменниками, головним чином, як художні епітети” [52, с. 278]. Наприклад:

У золотозубій золотій Одесі

На Хаджибейських протягах сухих

Спинивсь мій крок і перевівся дих,

Затихли постріли ображених дантесів [8, с. 167].

2. Другу групу, за І. Чередниченком, становлять композити з гумористично-іронічним чи сатиричним забарвленням [52, с. 278].

Основоскладання поширене у сфері іменників та прикметників. Серед іменників-комполитів кількісну перевагу, за словами В. Чабаненка, мають розмовно-просторічні назви істот негативного оцінного плану. Найвиразнішими серед них є зневажливо-грубі, вульгарні й лайливі слова [50, II, с. 18].

Певною експресивністю й образністю, у порівнянні із запозиченнями, відзначаються складні іменники-відповідники лексем іншомовного походження. Наприклад: *біографія – життєпис, пейзаж – краєвид, фонтан – водограй* [37, с. 309].

Іменники-комполити з іншомовними складниками, а також компонентами само-, мало-, багато-, -лог, -філ, -фоб, -ман, -знавство тощо мають книжне забарвлення [38, с. 142].

Основоскладання прикметників широко використовується як засіб створення яскравого, образного означення-епітета. Часто прикметники-комполити містять у собі нерозгорнене порівняння позитивного чи негативного плану [29, с. 140–141]. Наприклад:

*В ясновельможному тумані,
Де під березою бугор,
При всій-усій своїй осанні
Коронувався мухомор* [8, с. 350].

Складні прикметники з опорними основами -видний, -подібний належать до книжної лексики [37, с. 330].

Отже, основоскладання є важливим засобом експресивного словотвору. Комполити використовуються для утворення оцінних назв осіб, надають образності, поетичності, можуть мати іронічне забарвлення.

Словоскладання як спосіб словотворення ґрунтується здебільшого на поєднанні синонімічних слів. Як зазначає М. Пилинський, юкстапозиція “розвивається в мові не стільки як словотворчий, скільки як стилістичний засіб, оскільки поєднання двох синонімів є фактично першим ступенем їх ампліфікації як стилістичної фігури” [37, с. 310]. Складним словам-

юкстапозитам властива образність та експресивність (виняток становлять лише наукові терміни). Найбільш поширене словоскладання в художньо-белетристичному стилі, особливо в поезії, де воно використовується як засіб стилізації під фольклор або для поглиблення ліричності викладу [38, с. 143].

Наприклад:

*Не може бути двох імен
В одному серці на світанні,
Не може бути двох знамен
В одній **навіки-вічній** рані* [8, с. 306].

Найпоширеніше словоскладання серед іменників, значно рідше трапляється серед прикметників та дієслів [37].

Говорячи про слово- та основи складання, варто відзначити також авторські неологізми (оказіоналізми), що є результатом індивідуальної мовотворчості письменників. Найчастіше вони будуються зі слів основного словникового запасу і за наявними вже в мові зразками [29, с. 139]. Як відзначає В. Герман, “оказіонально утворені складні слова мають більші стилістичні можливості, більшу пізнавальну силу, більшу поняттєву і естетичну місткість, ніж афіксальні новотвори” [12, с. 105]. Наприклад, оказіоналізми М. Вінграновського: *серцепад* [8, с.142], *всесилість* [8, с. 85], *сніговіється даль-хитавиця* [8, с. 141], *літотенятонько нещасне* [8, с. 197], *мертвородний* [8, с. 83], *танго любомиле* [8, с. 347], *вечірньосірогусто* [8, с. 346] тощо.

Близьким до словоскладання є явище словоповтору. Його відносять до словотворчих засобів такі дослідники, як Н. Бабич, С. Єрмоленко, Н. Клименко, А. Коваль, М. Пилинський, І. Чередниченко. Словоповтор властивий насамперед народнопісенній творчості. Подвоєні лексеми не зазнають у своїх значеннях ніяких змін, значення цілого тотожне значенням компонентів, узятих окремо. Основне призначення повторів, за словами А. Коваль, “підсилення експресії, створення певної стилістичної орнаментациї” [29, с.142]. Наприклад:

Мій антисвіте з чорним животом,

З чернечо-чорно-чорними губами [8, с. 173].

Словоповтори властиві всім частинам мови. Часто друге слово при подвоєнні може виступати у дещо зміненій морфологічній формі, яка ще більше посилює емоційне забарвлення. Наприклад, при подвоєнні прикметників, як відзначає М. Пилинський, другий компонент може ускладнюватися суфіксом -ісінък-, префіксами пре- або най- тощо [37, с. 331].

Наприклад:

При всій-усій своїй осанні

Коронувався мухомор [8, с. 350].

Явище словоскладання є традиційним засобом української народної творчості. У художній літературі воно використовується для поглиблення ліричності, створення поетичного забарвлення, емоційної виразності тощо.

Отже, складання як спосіб словотворення має значний експресивний потенціал. Складні слова, пов'язані з народною творчістю, у художній літературі служать для творення емоційно-оцінних назв осіб, є засобом надання ліричності, образності тощо.

Отже, експресія – це складна лінгвостилістична категорія, що пов'язана також з позамовними (соціальними та психологічними) чинниками. Вона являє собою підкреслення виразності, надання образності, стилістичної забарвленості. Відмінним від експресії поняттям є експресивність як підкреслена виразність і властивість мовних знаків. Поняття експресії не слід ототожнювати з поняттями емоційності та стилістичної маркованості. Серед засобів вираження експресії важливе місце посідають словотворчі. Найбільший експресивний потенціал має суфіксація. Умовно за експресивно-стильовим забарвленням суфікси можна поділити на дві групи – власне емоційні та суфікси із соціальним забарвленням. Серед власне емоційних найбільш виразними є суфікси суб'єктивної оцінки – демінутивні та пейоративні. Передаючи об'єктивне значення (зменшеність та збільшеність), вони супроводжують його експресивним забарвленням – співчуття, симпатії,

голубливості, зневаги, іронії тощо. Суфікси інтенсивності, передаючи об'єктивне значення міри вияву ознаки, часто виражають суб'єктивну оцінку. Власне емоційні суфікси характерні для розмовного та художнього мовлення. Суфікси із соціальним значенням (книжні та розмовні) загалом не властиві художньому стилю, проте, потрапляючи до літературних творів, вони можуть набувати значення суб'єктивної оцінки, створювати певне експресивно-стилістичне забарвлення. Важливим засобом посилення виразності висловлювання є також структури з нульовим суфіксом. Префіксальне словотворення за своїм експресивним потенціалом значно поступається суфіксальному. Забарвлення префіксів часто залежить від характеру основи, контексту або інших афіксів. Значний експресивний потенціал притаманний осново- і словоскладанню, що є традиційними фольклорними засобами. У художній літературі вони служать засобом для утворення емоційно-оцінних назв, надання ліричного забарвлення. За певних умов деякого експресивно-стильового забарвлення можуть набувати також слова, утворені морфолого-синтаксичним способом, аббревіатури та усічені слова.

РОЗДІЛ 2

ЕМОЦІЙНО-ОЦІННИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЛОВОТВОРЧИХ ЗАСОБІВ У ПОЕЗІЇ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

Поетичне мовлення – це одне із джерел збагачення літературної мови. Засоби виразності складають особливу естетичну систему того чи того письменника. Будь-який елемент поетичної мови є експресемою, здатною виражати в контексті літературного твору новий зміст.

2.1. Суфіксація як основний засіб вербалізації емоційно-оцінних значень у поезії М. Вінграновського

Найбільший експресивний потенціал, на думку дослідників, властивий суфіксації. У поезії М. Вінграновського досить широко вживаються лексеми з демінутивними суфіксами, які виражають різні експресивні відтінки.

Мовознавці відзначають, що найбільш поширені демінутиви серед іменників та прикметників. До власне іменникових належать суфікси -ок, -ець, -ик, -ичок, -очок, -ечок, -унь-, -усь-, -ен-я, -атк-о, -енятк-о та інші. Прикметникові суфікси – -есеньк-ий, -ісіньк-ий, -усіньк-ий тощо. Деякі демінутивні суфікси вживаються як в іменниках, так і в прикметниках, наприклад, -еньк- (*серденько, тоненький*), -ичк- (*водичка, невеличкий*) та інші [29, с. 128].

У поезії М. Вінграновського більшість демінутивних суфіксів зосереджена в іменниках. У творах поета наявні словотвірні моделі з такими суфіксами: -к- -ик (*дощик* [8, с. 366], *мозолик* [8, с. 382], *животик* [8, с. 239] та ін.), -очк-а (*жовточки* [8с.183]), -ячк-о (*гіллячко* [8, с.166], *коханячко* [8, с. 258]), -ець (*покрівець* [8, с. 259]), -ен-я (*сосенята* [8, с. 141], *зайченята* [8, с. 256], *ластовенятко, шовковенятко, стеженятк,*

хмаренятко, зоренятко [8, с. 246]), *-оньк-* (*зіронька* [8, с. 219], *ластонько* [8, с. 211], *вухонько* [8, с. 249], *зимонька* [8, с. 248] та ін.)

Демінутиви в системі прикметників представлені в поезії М. Вінграновського лише трьома суфіксами: *-еньк-ий* (*меншенький* [8, с. 211], *-есеньк-ий* (*самесенька* [8, с. 249]).

Зменшено-пестливі суфікси М. Вінграновський використовує також при творенні назв іменників-неістот, унаслідок чого постають оригінальні новотвори. Наприклад:

*Було тоді ще небо **небенятком**,*
І зорі були юні і страшні [8, с. 246].

Демінутивні суфікси в поезії М. Вінграновського можуть поєднувати значення об'єктивної зменшеності із значенням суб'єктивної оцінки:

Ластонько, літа кінець.
Діток твоїх би до хати,
Я научу їх писати:
Небо, Дніпро, горобець... [8, с. 211].

Проте частіше вони передають лише суб'єктивну оцінку безвідносно до об'єктивного значення, а в окремих випадках демінутивні утворення взагалі не пов'язані з реальними об'єктами, вони є відображенням метафоричного мислення автора.

В чоботях, у темній *спідничині*,
В білому горосі – фартусі
Спить собі в базарній хуртовині,
А оса тим часом на осі
Гомонить по сливах..... [8, с. 156].

За словами А. Коваль, у художніх творах “для підкреслення суб'єктивної оцінки майже завжди при зменшувально-пестливому іменнику вживаються прикметники-означення такого ж емоційного забарвлення” [29, с. 128]. Цю тенденцію спостерігаємо й у поезії М. Вінграновського. Наприклад, для підкреслення позитивної оцінки:

*Ходить полем мій кінь **вороненький**,*
*Ходить полем мій кінь **молоденький**,*
*Ходить полем **коник молоденький**... [8, с. 156].*

Утворення з демінутивними суфіксами в поета часто виступають невід'ємним складником різноманітних стилістичних фігур – порівнянь, епітетів, перифраз тощо. Наприклад:

Прилетіли гуси, сіли на воротах,
*Оті білі гуси в **червоних** чоботях,*
*В **червоних** чоботях, в хустинках **рябеньких**,*
*Зателготіли гуси, що я ще **маленький** [8, с. 138].*

Отже, лексеми зі зменшувально-пестливими суфіксами функціують у поезії М. Вінграновського дуже широко. Демінутивні суфікси поет використовує для передавання як позитивної, так і негативної суб'єктивної оцінки. У віршах трапляється ампліфікація утворень із демінутивними суфіксами, зразки стилізації під народну творчість, відтворення дитячого мовлення. Зменшено-пестливі утворення є основою різних поетичних фігур.

Аугментативні суфікси функціують у поезії М. Вінграновського також досить широко. Вони вживаються в системі іменників, прикметників та дієслів.

Іменники-аугментативи представлені таким суфіксами: -ище (світлице [8, с. 123], урвище [8, с. 246], стернище [8, с. 294], попелище [8, с. 80], руйновище [8, с. 340], стовбурище [8, с. 246] та ін.), -иськ-о (страховисько [8, с. 143], вітрисько [8, с. 323] та ін.), -ух-а (потеруха [8, с.188]), -яр-а (котяра [8, с. 356]),-уган дідуган [8, с. 320]) тощо. Найчастіше в поезії М. Вінграновського трапляються утворення з суфіксом -ище, для якого, за словами В. Товстенко, характерне поєднання аугментативності з відтінком зневаги або лайливості [47, с. 61], наприклад:

*Лежать **руйновища**, затхли,*
Зозулі лет – ні в тих, ні в сих [8, с. 340].

Або

На пагорбах, на вицвілім *стерниці*

Одне пасе козу, друге пасе корову... [8, с. 294]

Група суфіксів інтенсивності в поезії М. Вінграновського представлена чотирма прикметниковими суфіксами: -ав-ий (-яв-ий) (*темнавий* [8, с. 294], *чорнявий* [8, с.102], *темнава* [8, с.142] та ін.), -аст-ий /(-яст-ий) (*сріблястий* [8, сс. 166, 173, 296, 311]).

Значна частина цих утворень слугує для передавання різноманітних відтінків кольорів. Проте в окремих випадках вони не пов'язані з об'єктивним значенням безвідносної міри вияву ознаки і передають суб'єктивні відтінки.

Суфікси -аст-ий/(-яст-ий), -ист-ий вказують на посилення, підкреслення чи певне зменшення вияву ознаки (*краплиста шибка* [8, с. 190], *сріблястим животом* [8, с. 173]). На думку А. Коваль, за допомогою цих суфіксів творяться прикметники, у яких підкреслюється те, що назване основою слова [29, с. 129]. Багато таких прикметників, основи яких можуть мати позитивну емоційну оцінку, належать до поетичного лексикону [8, с. 311], наприклад:

Лиш одна біла чапля

З малиновим волом

У зеленій воді

На сріблястій нозі стоїть [8, с. 311].

Книжні суфікси представлені в поезії М. Вінграновського досить широко. Найбільше їх вжито для творення іменників: -ість (*вічність* [8, с. 85], *юність* [8, с. 72], *молодість*, *немолодість* [8, с. 322], *зрілість* [8, с. 222], *нещасливість* [8, с. 86] та ін.), -ств-о (*міщанство* [8, с. 83], *товариство* [8, с. 153] та ін.), -і-а (*цивілізація* [8, с.173], та ін.), -анн-я (*передсвітання* [8, с. 379], *мовчання* [8, с. 66], *прощання* [8, с. 382], *поновлення* [8, с. 85], *сподівання* [8, с. 61] та ін.), -ин (*стежина* [8, с. 65], *жоржина* [8, с. 65] *дружина* [8, с. 64], -іст (*формаліст* [8, с.127]) тощо.

З-поміж аналізованих утворень трапляються такі виразно поетичні слова, як *сподівання* [8, с. 122], у *стражданні* [8, с. 122], *засинання* [8, с. 121], *просинання* [8, с. 121] тощо. А також ряд слів є okazіоналізмами: *зненависть* [8, с. 85] та ін.

Прикметникових книжних суфіксів у віршах поета небагато: -ичн-ий (-ічн-ий) (*двадцятивічний* [8, с. 128], *криничний* [8, с. 346]) тощо.

Нульсуфіксальні конструкції в поезії М.Вінграновського представлені відприкметниковими та віддієслівними утвореннями. Від прикметників походять такі іменники: *голубінь* (<голубий) [8, с. 337], *юнь* (<юний) [8, с. 64], *лють* (<лютий) [8, с. 85], *хить* (<хитати) [8, с. 209] та інші.

Сніг іде. Голубінь з ожин .

І морозик цвіте по-своєму [8, с. 337].

Структури з нульовим суфіксом надають поезії ліричності, експресивної виразності, піднесеного, урочистого забарвлення:

Дядько ніс на вогні Європи

Перебомблену юнь свою [8, с. 64].

Або

Води із очерету хлюповиця,

І місяця над очеретом ріг,

Дніпро, і сад, і сонна блискавиця,

Та неба *сонь*, та синя *сонь* доріг [8, с.186].

Також М. Вінграновський використовує нульсуфіксальні структури для відтворення динамізму, одночасності подій. Це значення підсилюється при ампліфікації, наприклад, у вірші “Вінок на березі юності”:

Згаса вогонь, і зненависть, і лють,

Бо в кожнім дні своє світання є,

І в кожнім дні поновлення своє [8, с. 85].

У творах М. Вінграновського широко представлені звуконаслідувальні слова у функції дієслова-присудка: *буц!* [8, с. 184], *бух* [8, с. 213] та ін. Вони

вказують на інтенсивність, раптовість дії мають відтінок розмовності. Наприклад, поезія “Літній ранок”:

Джемелі спросоння – буц! – лобами!

Попадали, ревуть в траві [8, с. 184].

У контексті громадянської лірики М. Вінграновського звуконаслідувальні іменники набувають значення негативної суб’єктивної оцінки:

Невірна ніч, непевна-тупу-тупу –

Безнебна ніч – татари де?! – прийшла [8, с. 188].

Отже, нульсуфіксальні структури в поезії М. Вінграновського є носіями експресивної виразності, ліричності, можуть передавати також суб’єктивну оцінку. Звуконаслідувальні іменники поєднують значення інтенсивності з відтінком розмовності.

Суфіксація в поезії М. Вінграновського має дуже потужний експресивний потенціал. Найбільш уживаними є демінутивні та аугментативні суфікси. Демінутивні суфікси представлені в системі всіх самостійних частин мови. Вони передають у більшості випадків позитивну суб’єктивну оцінку. Аугментативні суфікси поєднують значення об’єктивної збільшеності із суб’єктивною (переважно негативною) оцінкою. Група суфіксів інтенсивності в поезії М. Вінграновського нечисленна. За забарвленням вони наближаються до суфіксів суб’єктивної оцінки, надають зображуваному відтіноку ліричності, вживаються як засіб пародії високого стилю. Для М. Вінграновського характерне широке використання книжних суфіксів (запозичених і питомих), що є засобом експресивної оцінки, надання урочистого забарвлення, увиразнення висловленого. Значна кількість розмовних суфіксів дозволяє М. Вінграновському створити негативне саркастичне та іронічне забарвлення, що виявляється у відповідному контексті. Засобом експресивного увиразнення в поезії виступають нульсуфіксальні структури. Утворення з різними суфіксами складають

основу різноманітних індивідуально-авторських поетичних фігур – метафор, епітетів, порівнянь тощо. Частина суфіксальних утворень є okazіоналізмами.

2.2. Стилiстичні можливості префіксального та конфіксального словотворення в поезії М. Вінграновського

Префіксальний спосіб словотворення в поезії М. Вінграновського значно поступається суфіксальному як за кількістю утворень, так і за своїм потенціалом. Проте поет використовує досить значну кількість слів із префіксами, яким властиве різноманітне експресивно-стилiстичне забарвлення.

Найбільший експресивний потенціал властивий префіксам *воз-*, *перед-*, *пред-*, *су-*, *со-*.

Префікс *перед-* використовує М. Вінграновський для творення прикметників: *передвечірні* [8, с. 201] та іменників *передчуття* [8, с. 208]. Вони надають зображуваному відтінку урочистості, піднесеної поетичності:

Початку золотий! Наш провесню повернень!

*Я думаю **передчуттям** весни,*

***Передчуттям** очей щасливих зерен.*

Вони – це я . А я – то є вони [8, с. 208].

Префікс *пре-* служить для творення якісних прикметників та похідних прислівників, що емоційно-експресивно передають високий ступінь якості [50, II, с. 17]. М. Пилинський розрізняє дві стилістичні сфери застосування цього префікса. Слова із префіксом *пре-* мають книжне, урочисте, поетичне або (залежно від контексту) іронічне забарвлення, що визначається насамперед стилістичними якостями основи.

У сфері дієслів спостерігаємо комбінування префікса *по-* з іншими: (*поперекидав* [8, с. 356], *пошерхотили* [8, с. 363], *понахилилися* [8, с. 344]. За словами А. Коваль, такі дієслова характерні для розмовної мови, вони

рельєфно виражають тривалість, повторюваність дії і супроводжуються експресивними відтінками [29, с. 135]. Наприклад:

*Повідтуманіли береги,
Понахилилися обереги,
Глянули з-під інею луги,
Як встає місяць обережний [8, с. 344].*

Виразною прикметою поезії митця є використання префіксів іншомовного походження. Як відзначає О. Пономарів, запозичені префікси та префіксоїди анти-, архі-, екстра-, контр-, псевдо-, ультра- та інші вживаються для творення іменників і відприкметникових прислівників і надають їм книжного відтінку. Але в окремих випадках можуть надавати викладові гумористичного, іронічного чи сатиричного спрямування [38, с. 142]. У творах М. Вінграновського є таке утворення, як *антисвіт* [8, с.173]. Як правило, лексеми з такими префіксами мають негативне забарвлення:

*Мій **антисвіте** з чорним животом,
З чернечо-чорно-чорними губами [8, с.173].*

М. Вінграновський досягає експресивності й за допомогою нейтральних префіксів, приєднуючи їх до неочікуваних основ, унаслідок чого постають новотвори, наприклад:

*І нипає помазником Божим
Півправа, півсвобода, півжиття [8, с. 189].*

Або

*Вона ще йшла: **півсмерті, півпримари**
Модерним привидом на шпильках між людьми,
І сірих брів дві золоті примани
На переніссі сіпались крильми [8, с. 158].*

Особливої виразності подібні утворення набувають при ампліфікації та метафоричному їх переосмисленні. Наприклад:

*...Печенігів
Колись на цьому місці Ярослав*

Розбив і розгромив на цьому місці... [8 с. 209].

Досить часто в поезії М. Вінграновського емоційно-експресивне забарвлення слова забезпечується префіксом у поєднанні з певними суфіксами, наприклад:

*Якась завмерла чи примерла,
Якась неначе не моя,
Якась притьмарена, прирекла
Зайшла і стала* [8, с. 224].

Префікс без-, поєднуючись із суфіксом -н-, за словами М. Пилинського, може мати як негативне, так і позитивне забарвлення, належати до народнопоетичної і поетичної лексики. Проте в поезії М. Вінграновського зафіксовано такі утворення, що служать засобом вираження негативної суб'єктивної оцінки: *безсмертний бруд* [8, с.109], *безневинним гроном* [8, с.158] тощо. Наприклад:

*Як ти летиш свобідна й безпричальна...
Гай-гай, моя фантазіє печальна!..* [8, с.106].

Подібне забарвлення мають префікси за - (засинання [8, с. 121]), про- (просинання [8, с. 121]) та по- (поспішання [8 с.197]).

Префікс не- і суфікси -нн-ий, -енн-ий, -лив-ий, -им-ий, -ущ-ий створюють урочистий тон віршів поета: *незатуркана* [8, с. 221], *незламний* [8, с. 221], *невипростаний* [8, с. 221] тощо. Наприклад:

*Здійми мені хоча б якась
Літатеняточко нещасне* [8, с.197].

Отже, М.Вінграновський для створення оригінальних образів, посилення експресії використовує слова з різними префіксами. Вони надають поезії урочистого, піднесеного, поетичного забарвлення, а також передають суб'єктивну оцінку зображеного. Часто поет досягає відповідного експресивно-стилістичного відтінку, вдаючись до ампліфікації нейтральних префіксів. У ряді випадків експресивне забарвлення досягається завдяки конфіксальним утворенням.

2.3. Основоскладання в системі виражальних засобів словотворення

Слова, утворені способом основоскладання, широко представлені в поезії М. Вінграновського. Цей спосіб словотворення виявляється в системі іменників, прикметників і зрідка трапляється у відприкметникових прислівниках. Відразу варто зауважити, що композиція у чистому вигляді – явище досить рідкісне, і тому в більшості випадків основоскладання ускладнюється суфіксацією або оформлюється відповідною флексією.

Серед іменників – абстрактних назв, утворених шляхом основоскладання, функціують слова, що мають книжний характер: *небозвіддя* [8, с. 217], *тонкостання* [8, с. 190] тощо. Залежно від контексту вони можуть набувати різного забарвлення:

Ми роздоріжжя вчора снили з другом...

*Його шляхи-за іншим **виднокругом**... [8, с. 86].*

Трапляються в поезії М. Вінграновського і поетизми, утворені способом основоскладання: *гробопад* [8, с. 165], *серцепад* [8, с. 142], *небопад* [8, с. 183] тощо. Такі конструкції увиразнюють поетичний контекст, надають йому ліричності, вживаються як художні засоби, наприклад:

Повен мрій дівочої загуби,

*Кине крила в білий **медоцвіт**,*

Дасть пір'їну вітрові у губи

І засне, вдивляючись у світ [8, с. 78].

Або

*Ти, **серцезнавцю**, вівки і нині*

Знаєш ти все на дорозі людській,

*Прошу: прости по своїй **благостині***

*Всі **недомовки** в молитві моїй [8, с. 277].*

Серед прикметників-комполітів у поезії М. Вінграновського привертає увагу велика кількість утворень, у яких першою частиною виступає назва

кольору – (**червооки** пальчиком [8, с. 194], **чорнобривий** шлях [8, с. 290]), **тичинки срібнооки** [8, с. 86] та ін. Як відзначає О. Рудь, слова з колірним компонентом “у поетичному контексті яскраво і стисло характеризують предмет чи явище, по-новому розкривають його властивості, часто дають індивідуально-авторську оцінку” [42, с. 13]. У творах М. Вінграновського вони становлять собою згорнені порівняння та метафори, часто є авторськими новотворами, виступають яскравими епітетами, увиразнюючи поетичний контекст:

*Легкого цвіту срібнокрилі хвищі –
Все, чим сміється серце і болить* [8, с. 82].

Трапляються утворення, що мають книжний, архаїчний характер: **усепланетні** [8, с. 235], **многозикі** [8, с. 235], **волевдячний** [8, с.104] та ін. Вони створюють урочисте, піднесене забарвлення:

*Винова дама, – а гора Хомок, –
Винові крила темінь розпустила,
І запросив голубку голубок
Потанцювати танго **любомиле*** [8, с. 347].

У поезії М. Вінграновського вражає величезна кількість надзвичайно свіжих, яскравих епітетів, утворених способом композиції, значна частина яких – оказіоналізми: **тихотихі** губи [8, с. 151], **повільноплинна** пора [8, с. 331], **гололідне** гілля [8, с. 200], **стобальний, стоглобальний** біль [8, с.165], **зорехмарний** ряд [8, с. 227] та багато інших. Вони надають віршам поета оригінальності, виразності:

*Ця вже пора **повільноплинна**,
Як біля вогнища в пільмі,
Де слово пахне, як дитина,
Де вже не скажеш «так» та «ні»... [8, с. 331].*

Однак, коли композити утворюються від слів, що мають негативну семантику, вони набувають забарвлення негативної суб’єктивної оцінки:

*Хропе і втома, **цямкає** губами,*

*І хмара ріжеться кривавими рогами
В безнебнім небі чорними шляхами,
І тиша спить, і віти, і вітри [8, с.188].*

Або

*Не знали ви, що в світі у зеленім
Живуть з колиски мертвородні люди! [8, с. 83].*

Оригінальними та яскравими, хоч і нечисленними, є прислівники-композиції:

*Додому дітлашні вечірньосірогусо,
Вечірньосірогусто ластівкам –
Додому всі, хто є: стручок квасолі луснув
І лусанням своїм всіх на ніч налякав [8 с. 346].*

Отже, експресивно-стилістичний потенціал композицій у поезії М. Вінграновського досить розмаїтий. Це і утворення оцінних назв осіб, і архаїчні утворення з урочистим забарвленням, це і яскраві поетичні епітети.

Значна частина композицій є новотворами поета. У більшості випадків основокладання супроводжується суфіксацією.

2.4. Експресивний потенціал словоскладання та словоповтору

Словоскладання представлено в поезії М.Вінграновського значно менше, ніж основокладання. Юкстапозиція використовується для творення іменників, прикметників, дієслів. Найбільш поширена у сфері іменників.

Значна частина слів-юкстапозитів в аналізованій поезії генетично пов'язана з фольклором. Це так звана “прикладка-зближення, зумовлена національно-культурними асоціаціями” (за термінологією В. Герман) [12, с. 104]. Це такі народно-поетичні утворення, як *одна-єдина* [8, с. 268], *робить-виробляє* [8, с. 321], *зоря-вечорниця* [8, с.141] тощо. Вони надають поезії М. Вінграновського ліричності, наближають її до народної пісні:

Без дороги-сліду мчить мене Мерані,

Сивий ворон карка в чорному тумані [8, с. 395].

Але поряд з цим поет часто вдається до творення оказіональних юкстапозитів: *покрівець-мозолик* [8, с. 259], *хмари-снігурі* [8, с.141], *вітром-листом* [8, с. 307] тощо.

На думку Н. Клименко, їх еквівалентами виступають словосполучення із сполучником як, тобто вони є згорнутими порівняннями [26, с. 16]. Юкстапозити цього типу створюють яскраві художні образи, наприклад:

*Сріблястий лист маслини-лоху,
Темно-зелений лист ожин,
Трепети лист сріблясто-чорний,
І дуба-нелиня важкий,
І лист акації, як човен,
І сосен листя-їжаки –
Все опадає... [8, с. 190].*

Також вони вживаються як перифрази:

*Не прапор-раб, не прапор-порохня
Нам обпожежив душу, товариство [8, с. 229].*

Серед слів, утворених способом юкстапозиції, трапляються й оцінні назви з негативним забарвленням, наприклад:

*Якийсь дідок-перестрибок,
Не на коні, не в човні,
З'явився з-під хмар і листок
Здмухнув собі зі скрон [8, с. 325].*

Для досягнення виразності М. Вінграновський вдається також до використання словоповторів (*біла-біла* [8, с. 243], *тишком-нишком* [8, с. 260], *гай-гай* [8, с.106], *навіки-вічно* [8, с. 306]) .

Такі утворення посилюють експресію, дозволяють виділити необхідне слово, часто створюють відтінок ліричності:

*Цвіте і плаче жовтими слізьми,
Очима жовтими одна-єдина квітка! [8, с. 268].*

У деяких випадках у словоповторах один із компонентів ускладнюється суфіксом. Як відзначає Н. Бабич, у таких випадках підкреслюється найвищий, вичерпний ступінь вияву якості, емоційна оцінка якої важлива для мовця [1, с. 107]. Наприклад:

*Та ще змалечку-змалку,
З-за маленьких часів
Біля білого ранку
Мак червоний розцвів* [8, с. 251].

Отже, словоскладання і словоповтор у поезії М. Вінграновського створюють поетичне, ліричне забарвлення, посилюють виразність, можуть набувати значення оцінності. Поряд із традиційними утвореннями трапляються й оказіональні.

Отже, основними експресивними засобами словотвору в поезії М. Вінграновського є суфіксація (у тому числі й нульова), префіксація разом із суфіксацією, осново- та словоскладання, аббревіація й субстантивація. Найбільший експресивний потенціал властивий суфіксам. Основні групи суфіксів (демінітивні, аугментативні, безвідносної міри вияву ознаки, книжні, розмовні) у поетичному контексті М. Вінграновського набувають додаткових відтінків, стають основою різних поетичних фігур, засобом вираження авторської оцінки. Експресивний потенціал має і префіксація, зокрема архаїчні префікси та префікси інтенсивності, а також книжні префіксоїди. Поет досягає виразності за допомогою нейтральних префіксів шляхом їх ампліфікації. Композити та юкстапозити стають засобом вираження суб'єктивної оцінки, утворюють яскраві епітети, надають поезії різноманітного забарвлення. Серед них трапляється значна кількість яскравих оказіоналізмів.

ВИСНОВКИ

Експресія є складною лінгвостилістичною категорією, що пов'язана як з мовними, так і позамовними чинниками.

Одним із засобів вираження експресії є словотворчі ресурси мови.

У поезії М. Вінграновського засобами увиразнення висловлювання виступають суфікси, префікси та їх поєднання, осново- і словоскладання, словоповтор. Серед суфіксів умовно виділяємо такі групи: емоційні (суфікси суб'єктивної оцінки – демінутивні та аугментативні, суфікси інтенсивності і міри вияву ознаки), суфікси із соціальним забарвленням (книжні, розмовні).

Найбільший експресивний потенціал у поезії М. Вінграновського властивий суфіксації (*дрімайлик, вухонько*).

Демінутивні суфікси вживаються для творення іменників, прикметників, рідше – дієслів, прислівників, займенників та числівників. Вони надають зображуваному, з одного боку, відтінку пестливості, голубливості, замилювання, позитивної суб'єктивної оцінки (*носик, слідочки, метеличок, малесенька, крилечечко; Маріє, мріє, мрієчко моя, Моя Марієчко тривожна*), а з іншого, – створюють іронічне, гумористичне, фамільярне, осудливе забарвлення (*дідуган, яворина, котяра*). Утворення з демінутивними суфіксами поет використовує також як засіб стилізації під народнопоетичну творчість (*Та ще змалечку-змалку, З-за маленьких часів...*), а також для передавання дитячого мовлення і світосприйняття (*Де ж ті везли-везлики, Як нема? Везлики-замерзлики Край вікна! – Що ж мені робитоньки? Я пішло*).

Аугментативні суфікси функціують у поезії М. Вінграновського в системі іменникового, прикметникового, частково – дієслівного словотворення. Вони поєднують об'єктивне значення збільшеності з конотацією згрубілості, фамільярності, зневаги (*корневище, тюрмище, ганьбище*). Група суфіксів інтенсивності та міри вияву ознаки представлена у творах М. Вінграновського прикметниковими утвореннями. Лексеми,

утворені з допомогою цих суфіксів, у відповідному контексті виступають носіями негативної суб'єктивної оцінки, є основою різних стилістичних фігур, які увиразнюють поетичне мовлення.

Досить широко представлені в поезії М. Вінграновського книжні суфікси. Вони використовуються для творення іменників та прикметників. Їх експресивний потенціал – це негативна суб'єктивна оцінка (*жорстокість, формаліст*), відтінок урочистості (*волевдячний, благословенний всесилість*), поетичне забарвлення (*мовчання, повнозвуччя, небозвіддя, передсвітання, предковичність*).

Розмовні суфікси, представлені в поезії М. Вінграновського, за експресією наближаються до суфіксів суб'єктивної оцінки: вони надають саркастичне, іронічне забарвлення, яке значною мірою зумовлене семантикою твірної основи та контекстуальними умовами. Такі утворення характерні для іменникового словотвору.

Нульсуфіксальні деривати у поезії М. Вінграновського виступають носіями експресивної виразності, ліричності, надають піднесеного, урочистого забарвлення (*лють, юнь*), а також можуть передавати суб'єктивну оцінку (*сонь*).

Значний експресивний потенціал несуть у собі префікси, що вживаються в системі іменникового, прикметникового та дієслівного словотворення. З їх допомогою досягається урочисте, піднесене, поетичне забарвлення (*передвечірній*), передаються негативні (*безневинний, безпричальний*) та позитивні (*вознести, пречиста*) суб'єктивні відтінки значення.

Експресивно-стилістичний потенціал композитів у поезії М. Вінграновського досить розмаїтий. З-поміж них виділяються утворення оцінних назв осіб, архаїчні лексеми з урочистим забарвленням (*всесилість, в ясновельможному тумані*) і яскраві стилістичні фігури (*чорнобривий шлях, стежка стежкоюблуката*). Слова-композити представлені різними частинами мови: іменниками, прикметниками, а також прислівниками.

Серед юкстапозитів у М. Вінграновського трапляються народнопоетичні утворення, що мають відтінок ліричності (*змалечку-зmalку, навіки-вічні*), оцінні назви з негативним суб'єктивним забарвленням (*дідок-перестрибок*), а також яскраві стилістичні фігури, які увиразнюють поетичний контекст (*прапор-раб, покрівець-мозолик*).

Значну роль у визначенні експресивно-стилістичного забарвлення засобів словотвору в поезії митця відіграє семантика твірної основи та контекст. Зокрема, особливу залежність від цих умов виявляють демінутивні, книжні, розмовні суфікси, а також значна частина префіксів.

Слова, утворені різними засобами словотвору, М. Вінграновський часто використовує як матеріал для різноманітних стилістичних фігур – порівнянь (*Вона була однецька, ніби ніч*), епітетів (*тривого кароока, срібнокрилі хвищі*), метафор (*І Сіра Відьма крупним планом Собі коханнячко плете; Чом на губах твоїх мій поцілунок потріскавсь, Мій поцілунок безпомічний, наче зимовий посів?*), перифразів (*гранослов* – М. Рильський). З цією ж метою поет вживає префікси іншомовного походження (*Мій антисвіте з чорним животом...*).

Характерною рисою поезії М. Вінграновського є нагромадження утворень з демінутивними, аугментативними, книжними, розмовними суфіксами (*Ганьба! Ганебино! Ганьбище!* Або *Мій світе, світку, світенько, Мій світенько, світище мій!*). Поет досягає особливої виразності ампліфікацією утворень з однаковими префіксами (*Розбив, розгромив...*)

У поезії М. Вінграновського функціують okazіоналізми з демінутивними (*хмареня*), книжними суфіксами (*зненависть, спечаленість*), нульсуфіксальні структури (*голубінь*), слова, утворені способом осново- (*тисячосилий, тонкостанне*) та словоскладання (*листя-їжаки*), що є важливим засобом увиразнення творів поета.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навчальний посібник. Львів : Світ, 2003. 432 с.
2. Біленко Т. Г. Експресія нульсуфіксальних структур. *Вісник Запорізького державного університету. Серія: Філологічні науки*. Запоріжжя : ЗДУ, 2001. № 2. С. 11–15.
3. Бойко Л. П. Стилiстичнi можливостi суфiксiв суб'єктивної оцiнки в поезiї Д. Павличка. *Актуальнi проблеми слов'янської фiлологiї : Серія: Лiнгвiстика i лiтературознавство : мiжвуз. зб.наук. ст. / гол. ред. В. А. Зарва*. Бердянськ : БДПУ, 2010. Вип. XXIII. Ч. 3. С. 382–388.
4. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. 550 с.
5. Ващенко В. С. Стилiстичнi явища в українській мові. Харків : Вид-во ХДУ ім. О. Горького, 1958. Ч. 1. 228 с.
6. Виноградова В. Стилистические средства словообразования. *Стилистические исследования (на материале современного русского языка)*. Москва : Наука, 1972. С. 107–175.
7. Вiльчинська Т. П. Семантико-словотвiрна характеристика оцiнних назв осiб в українській мові : автореф. дис. ... канд. фiлол. наук : 10.02.01. Львів, 1996. 16 с.
8. Вiнграновський М. Вибрані твори у трьох томах. Тернопiль : Навчальна книга – Богдан, 2004. Т.1: Поезiї 1954–2003. 400 с.
9. Вокальчук Г. М. Словотворчiсть українських поетiв ХХ столiття : монографія. Острог : Нацiональний унiверситет «Острозька академiя», 2008. 536 с.
10. Волощук Р. Особливості творення іменників із значенням зменшено-пестливості в українських народних піснях. *Питання словотвору і*

граматичної структури української мови : зб. наук. ст. Дніпропетровськ : ДДУ, 1976. С. 64–69.

11. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.

12. Герман В. Стилістичні особливості okazіональних композитів та юкстапозитів у поезії 60-90-х років ХХ століття. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку* : зб. наук. праць, присвячених пам'яті проф. С.Самійленка. Ч. 2. Запоріжжя : ЗДУ, 1996. С.104–107.

13. Городенська К. Г. Семантичні функції дериваційних морфем. *Мовознавство*. 1987. № 1. С. 20–30.

14. Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотвірна структура слова (відіменні деривати). Київ : Наукова думка, 1981. 200 с.

15. Денисовець І. В. Словотвірна вербалізація емоційно-оцінної семантики в сучасній українській дитячій прозі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2016. 19 с.

16. Дідківська Л. П., Родніна Л. О. Словотвір, синонімія, стилістика. Київ : Наукова думка, 1982. 170 с.

17. Доленко М. Т. Стилістичні функції складних слів. *Українська мова і література в школі*. 1963. № 3. С. 18–23.

18. Євграфова А. О. Явище конотації в аспекті сучасних лінгвістичних уявлень. *Філологічні науки* : збірник наукових праць. Суми, 1998. С. 3–8.

19. Євсєєва М. Г. Специфіка конотативних значень образних номінацій в художньому тексті : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Донецьк : ДНУ, 2004. 16 с.

20. Єрмоленко С. Я. Експресивність. *Українська мова : енциклопедія* / редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О.Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доповн. Київ : Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. Бажана, 2004. С. 170–171.

21. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова. Київ : Наукова думка, 1987. 246 с.

22. Жаркова Л. П. Емоційно-оцінні назви осіб у системі художньо-зображувальних засобів мови. *Мовознавство*. 1970. № 2. С. 76–80.
23. Іваницька В. Експресія поетичного слова. *Рідне слово*. Київ : Наукова думка, 1972. Вип. 6. С. 50–56.
24. Клименко Н. Ф. Збільшувальні утворення. *Українська мова : енциклопедія* / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О.Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доповн. Київ : Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. Бажана, 2004. С. 199.
25. Клименко Н. Ф. Зменшувальні утворення. *Українська мова : енциклопедія* / редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О.Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доповн. Київ : Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. Бажана, 2004. С. 205–206.
26. Клименко Н. Ф. Морфологічна будова композитів. *Морфологічна будова сучасної української мови*. Київ : Наукова думка, 1975. С. 5–34.
27. Клименко Н. Ф. Система афіксального словотворення сучасної української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 188 с.
28. Коваль Т. Л. Засоби експресивізації українського газетного дискурсу початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Запоріжжя, 2011. 19 с.
29. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. 3-тє вид., доп. і переробл. Київ : Вища школа, 1987. 349 с.
30. Кравченко М. В. Оцінні іменники з позитивним емоційним забарвленням. *Мовознавство*. 1977. № 3. С. 89–92.
31. Ленець К. Суфікси увиразнюють. *Культура слова*. Київ : Наукова думка, 1978. Вип. 15. С. 82–85.
32. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови : підручник / за ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

33. Мельник С. М. Функціонально-семантичний потенціал експресивної лексики в українській прозі кінця XIX – початку XXI ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луганськ, 2014. 22 с.
34. Мойсієнко А. К. До питання про експресивність. *Стилістика української мови* : зб. наук. праць. Київ : КДП, 1990. С. 68–72.
35. Мороз В. Я. Проблеми українського експресивного дискурсу. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : збірник наукових праць. Кривий Ріг : КДПУ, 2011. Вип. 6. С. 363–369.
36. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. Київ : Вежа, 1994. 240 с.
37. Пилинський М. М. Стилістичні функції засобів словотвору. *Сучасна українська літературна мова. Стилістика* / за заг. ред. І. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. С. 286–337.
38. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підручник. 3-тє вид., перероб. і доповн. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
39. Прокойченко А. Спільні та диференційні ознаки категорій емотивності, експресивності та оцінності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)* : зб. наук. праць / гол. ред. Н. Л. Іваницька. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2014. Вип. 19. С. 248–251.
40. Прокопенко Н. М. Експресивно-оцінна семантика мовних одиниць в українському гумористичному дискурсі XX – поч. XXI ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Суми, 2017. 229 с.
41. Родніна Л. О. Іменники з суфіксами суб'єктивної оцінки. *Словотвір сучасної української літературної мови* / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. Київ : Наукова думка, 1979. С. 101–108.

42. Рудь О. М. Художньо-виражальні функції складних слів в українській поетичній мові ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. 10.02.01. Київ, 1998. 16 с.
43. Сагач Г. Експресивне словотворення в публіцистиці. *Культура слова*. Київ : Наукова думка, 1978. Вип. 15. С. 42–46.
44. Сагач Г. Деякі функції засобів експресивного словотвору в сучасній українській поезії. *Культура слова*. Київ : Наукова думка, 1983. Вип. 24. С. 5–8.
45. Словотвір сучасної української літературної мови : монографія / Г. М. Гнатюк, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко та ін.] ; відп. ред. М. А. Жовтобрюх. Київ : Наук. думка, 1979. 405 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002761>
46. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підручник для гуманітаріїв. Київ : Правда Ярославичів, 1997. 448 с.
47. Товстенко В. Функціонально-стильова диференціація іменникових суфіксів із значенням збільшеності-експресивності. *Українська мова*. 2003. № 1. С. 61–65.
48. Тодор О. Г. Експресиви в аспекті синонімії (структурно-семантичний та психолінгвістичний аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. 10.02.01. Київ, 1995. 20 с.
49. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії : монографія. Київ : Вища школа, 1984. 168 с.
50. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови : навчальний посібник. Ч. 1. Запоріжжя : ЗДУ, 1993. 214 с. ; Ч. 2. Запоріжжя : ЗДУ, 1995. 86 с.
51. Чабаненко В. А. Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови. *Мовознавство*. 1984. № 2. С. 11–18.
52. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. Київ : Радянська школа, 1962. 495 с.

53. Чернецький В. К. Демінутивні форми інфінітива в українській мові. *Мовознавство*. 1970. № 5. С. 42–48.
54. Чухліб В. Ф. Стилiстичний потенціал іменного суфіксального словотвору. *Стилiстика сучасної української мови* : зб. наук. праць. Київ : КДП, 1990. С. 68–72.
55. Шевчук О. С. Стилiстичні функції словотворчих засобів. *Українська мова та література в школі* . 1987. № 5. С. 30–36.
56. Balić M. Substantywizacja sufiksalna przymiotników w języku ukraińskim. *Slavia orientalis*. 1977. № 1. S. 87–120.
57. Brodowska-Honowska M. Zarys klasyfikacji polskich derywatów. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1967. 98 s.
58. Dokulil M. Tvoření slov v češtině: Teorie odvozování slov. Praha : Nakl. Čs. akad. věd., 1962. Sv. 1. 263 s.
59. Marchand H. On the analysis of substantive compounds and suffixal derivatives not containing a verbal elements. *Indogermanische Forschungen*, 1966. Bd. 70.
60. Siatkowska E. Deminutywy rzeczownikowe we współczesnych literackich językach zachodniosłowiańskich. “*Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*”. 6. Warszawa, 1967. S. 161–162.
61. Waszakowa K. Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne obce. T.2. Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1994. 264 s.
62. Waszakowa K. Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny. Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2005. 265 s.
63. Wierzbicka E., Wolański A., Zdunkiewicz-Jedynak D. Podstawy stylistyki i retoryki. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008. 179 S.